

# Correctievoorschrift HAVO

# 2009

tijdvak 1

**filosofie**

tevens oud programma

**filosofie**

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

## 1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o. Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de *Regeling beoordeling centraal examen* vastgesteld (CEVO-02-806 van 17 juni 2002 en bekendgemaakt in Uitleg Gele katern nr 18 van 31 juli 2002).

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door de CEVO.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommiteerde toekomen.
- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door de CEVO.

De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.

- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

## 2 Algemene regels

---

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de CEVO-regeling van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
  - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;

- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal punten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan de CEVO. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.  
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.  
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.

### 3 Vakspecifieke regels

---

Voor dit examen kunnen maximaal 43 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

## 4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

### Menselijke robots: utopisch of dystopisch?

#### 1 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- de kritiek van Wittgenstein op het geven van wezensdefinities 1
- een toepassing van deze kritiek op het begrip 'utopie' 1
- een gebruik van de metafoor van familiegelekenissen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In een wezensdefinitie wordt gepoogd om het kenmerkende van een begrip vast te leggen. Volgens Wittgenstein is dat onmogelijk omdat de leden van de verzameling die bij dat begrip horen nooit één bepaald kenmerk gemeen hebben 1
- Bij het begrip 'utopie' is er niet één kenmerk te noemen waar alle leden van de verzameling utopieën aan voldoen 1
- De overeenkomst die men opmerkt tussen twee leden van de verzameling utopieën hoeft niet op te gaan voor twee volgende leden, die weer op een ander punt op elkaar lijken, zoals dat ook het geval is bij verschillende leden van een familie 1

#### 2 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

de drie doelen van Salomons Huis met bij elk doel een gerealiseerd voorbeeld uit de hedendaagse samenleving.

voorbeeld van een goed antwoord:

- a) het vermeerderen van de gezondheid van de mens: tegenwoordig is de levensverwachting toegenomen als gevolg van onder andere goede hygiëne / betere voeding / nieuwe geneesmiddelen / operatietechnieken 1
- b) de rijkdom van de mens: de materiële welstand / overvloed aan consumptieartikelen voor grote delen van de huidige bevolking 1
- c) de macht van de mens over de natuur: de macht om de waterhuishouding te reguleren / het dna van plantengewassen te manipuleren 1

*Opmerking*

*Eén scorepunt toekennen per deelantwoord als zowel doel als bijbehorend hedendaags voorbeeld correct zijn.*

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**3 maximumscore 2**

Een goed antwoord bevat twee voorbeelden van handelingen waaruit blijkt dat het dienstbaar zijn van de natuur bij Bacon een religieus fundament heeft.

voorbeeld van een goed antwoord:

Het religieuze fundament van de dienstbaarheid van de natuur blijkt uit het gegeven dat de bewoners van Nieuw Atlantis (twee van de volgende handelingen):

- dagelijkse lof zingen
- diensten vol lof en dank aan God brengen
- gebeden doen om Gods hulp en zegen afsmeaken ter meerdere glorie van hun werken en voor hun goed en toegewijd gebruik

per goed deelantwoord 1

**4 maximumscore 4**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een standpunt over de vraag of de tegenstelling tussen machine en organisme gedateerd is 0
- een argumentatie met een verwerking van tekst 1 2
- een uitleg over wat de tegenstelling tussen machine en organisme inhoudt 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik ben het eens met het standpunt van Haraway dat de tegenstelling gedateerd is 0
- Uit de door haar beschreven ontwikkelingen in tekst 1 blijkt immers dat de grenzen tussen mensen (organismen) en machines niet meer absoluut zijn: robots worden menselijker (praten en bewegen) en mensen worden machinaler: "machines zijn protheses, intieme componenten" 2
- Met de tegenstelling tussen machine en organisme wordt bedoeld dat: Machines en organismen niet tot elkaar zijn te herleiden / Het machinale en het organische onafhankelijk van elkaar bestaan / Organismen als mens en dier niet te herleiden zijn tot machinale processen en omgekeerd / Organismen kunnen sterven en machines niet 2

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

of

- Ik ben het niet eens met het standpunt van Haraway 0
- Weliswaar beschrijft ze enkele ontwikkelingen waarin de grens tussen organisme en machine wordt verkleind, maar volgens mij gaat het daarbij niet om zaken die wezenlijk zijn voor een organisme als de mens. "Machines als protheses, als intieme componenten" raken niet aan onze geestelijke kern waar geloof, gevoelens en fantasie deel van uitmaken / Het gegeven dat computers (robots) kunnen bewegen en praten betekent nog niet dat ze een innerlijke en geestelijke wereld hebben zoals het menselijke organisme die wel heeft 2
- Met de tegenstelling tussen machine en organisme wordt bedoeld dat: Machines en organismen niet tot elkaar te herleiden zijn / Het machinale en het organische onafhankelijk van elkaar bestaan / Organismen als mens en dier niet te herleiden zijn tot machinale processen en omgekeerd / Organismen kunnen sterven en machines niet 2

#### 5 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een korte beschrijving van het gedachte-experiment van Nozick 1
- een antwoord op de vraag in hoeverre dit gedachte-experiment tot werkelijkheid wordt bij de ontwikkeling van menselijke robots 1
- een overeenkomst en een verschil tussen de ervaringsmachine van Nozick en menselijke robots 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- In het gedachte-experiment van Nozick kan een mens kiezen voor een leven in een 'ervaringsmachine' waarin dankzij de techniek alle gewenste ervaringen aan die mens kan worden gegeven 1
- Ja, net als in de 'ervaringsmachine', kunnen de door Levy beschreven robots (in bepaalde mate) voldoen aan de wensen van de mens 1
- Een overeenkomst is dat de 'ervaringsmachine' en de robots wensen van de mens uitvoeren 1
- Een verschil is dat de ervaringen in de 'ervaringsmachine' in of via een virtuele wereld plaatsvinden en dat de ervaringen met de robots in de reële wereld plaatsvinden / in de ervaringsmachine kunnen alle soorten ervaringen worden geprogrammeerd, dat kan niet bij een robot 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**6 maximumscore 4**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie in welk opzicht robots – zoals Levy die beschrijft – wel of niet zouden passen in Mores Utopia: robots zouden passen als ze tegemoet komen aan echte behoeften: die zijn niet eindeloos 2
- verwerking van de geluksopvatting van Thomas More in samenhang met het onderscheid dat More maakte tussen echte en onechte behoeften: maatvolheid versus mateloosheid 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- De inzet van robots, zoals David Levy die beschrijft, zou in het Utopia van More passen voor zover die echte behoeften bevredigt: die zijn eindig en maken de mens gelukkig 1
- Robots zouden niet in het Utopia van More passen als ze onechte behoeften bevredigen, zoals een robot gebruiken voor eindeloze intieme en mateloze seksuele relaties / Robots zouden wel in Utopia passen als tijdelijk hulpmiddel 1
- In de geluksopvatting van More is genot de voornaamste voorwaarde om gelukkig te kunnen zijn. Genot kan echter zowel lichamelijk als geestelijk zijn 1
- Volgens More ontstaan behoeften uit lichamelijke en geestelijke tekorten. Echte behoeftes zijn eindig en maken de mens gelukkig. Onechte behoeftes zijn oneindig, maar de vervulling ervan maakt niet gelukkig omdat ze mateloos zijn 1

**7 maximumscore 2**

Een goed antwoord bevat een uitleg van de opvatting van Fukuyama ten aanzien van de biotechnologie waarbij de menselijke natuur wordt aangepast.

voorbeeld van een goed antwoord:

- De menselijke natuur is ontstaan in een gecompliceerd en langdurig historisch proces waarbij mensen hebben geleerd van hun ervaringen. Deze ervaringen vormen de grondslag voor het recht en gerechtigheid 1
- Omdat er geen inzicht is in de gevolgen van het ingrijpen voor de menselijke natuur, spreekt Fukuyama zich uit tegen de biotechnologie 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**8 maximumscore 4**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een beargumenteerd standpunt over de vraag of het produceren van humanoïde robots, utopisch of dystopisch is 2
- uitleg in hoeverre de eigen opvatting over de menselijke natuur aansluit bij die van Bacon en die van Fukuyama 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- Met het creëren van humanoïde robots heb ik weinig problemen, zolang de robots voorzien in alledaagse behoeften van de mens. Dit beschouw ik als utopisch: de mens maakt het zich gemakkelijker door het toepassen van wetenschappelijke kennis door middel van de techniek 2
- Ik sluit hierbij aan bij de kritiek van de opvattingen van Fukuyama op de biotechnologie. Met Fukuyama ben ik het eens dat de menselijke natuur is ontstaan in een gecompliceerd en langdurig historisch proces waarbij mensen hebben geleerd van hun ervaringen. Deze ervaringen vormen de grondslag voor recht en gerechtigheid. Door biotechnologie wordt in de menselijke natuur (en daarmee in het historisch proces) kunstmatig ingegrepen zonder dat er inzicht is in de gevolgen daarvan 1
- Met Bacon ben ik het dus niet eens. Deze is veel te optimistisch over de gevolgen van 'biotechnologie' ten aanzien van de menselijke natuur, waar hij gezien de tijd waarin hij leefde, nog nauwelijks weet van kon hebben 1

*Opmerking*

*Een tegengesteld antwoord kan goed worden gerekend, mits voldoende inhoudelijk beargumenteerd.*



## Minority Report

### 9 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een omschrijving van de sociale utopie en van de technische utopie 2
- Een uitleg dat in de film een sociale utopie of een technische utopie is te herkennen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In een sociale utopie staan de betrekkingen tussen mensen centraal en wordt aangeven hoe die betrekkingen kunnen worden verbeterd 1
- In een technische utopie staat de homo faber centraal: zo wordt in technische utopieën vaak het lichaam dat tot verval en ontbinding is voorbestemd verbeterd / technische verworvenheden ingeschakeld om het geluk van de mens in de maatschappij te scheppen of te vergroten 1
- Minority Report is een sociale utopie, omdat in de film een stad zonder criminaliteit wordt beschreven; alsmede de oorzaken en vooral gevolgen daarvan voor de sociale betrekkingen tussen mensen: het afdwingen van wenselijk sociaal gedrag 1

#### *Opmerking*

*Een antwoord in de zin dat Minority Report een technische utopie is, kan worden goed gerekend, met als argument dat in deze samenleving voor het probleem van moordzucht een technische oplossing is bedacht: toekomstige moordenaars worden met behulp van geavanceerde techniek geïdentificeerd en tijdig uitgeschakeld.*

### 10 maximumscore 2

In een goed antwoord dient de kandidaat aan te geven dat die noodzakelijkheid van het historisch proces voor Karl Marx vaststaat terwijl de Pre-Crime agenten die toekomst door hun handelen kunnen veranderen.

voorbeeld van een goed antwoord:

De Pre-Crime agenten gaan op pad juist om die toekomst om te buigen in een gewenste richting waarin geen moord plaatsvindt: de toekomst is dus uiteindelijk minder noodzakelijk dan bij Marx.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**11 maximumscore 2**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een uitleg van het principe hoop volgens Bloch: dat er in een utopie altijd hoop doorklinkt op een betere toekomst 1
- Een toepassing van het begrip hoop op het gedrag van Anderton 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In een utopie worden wensen tot werkelijkheid gemaakt; er moet dus altijd iets positiefs, iets van hoop in zitten 1
- We zien deze hoop terug in het gedrag van Anderton: hij hoopt de toekomst te veranderen 1

**12 maximumscore 2**

Een goed antwoord bestaat uit een uitleg dat er geen sprake is van maakbaarheid van de samenleving: de Pre-Crime afdeling faalt uiteindelijk in de poging moord uit te bannen.

voorbeeld van een goed antwoord:

De filmmakers laten zien dat Anderton succesvol is in zijn pogingen te ontsnappen aan zijn eigen Pre-Crime afdeling en dat de machthebbers dus uiteindelijk falen in het 'maken' van de samenleving.

**13 maximumscore 2**

Een goed antwoord bestaat uit een uitleg dat Thomas More in tekst 4 wel gelooft in de maakbaarheid van de samenleving.

voorbeeld van een goed antwoord:

In tekst 4 staat dat bij het begin van elke maaltijd iets wordt voorgelezen met een zedelijke strekking en dat ouders hieraan een opvoedend gesprek vastknopen. Ik concludeer hieruit dat More dit niet zonder reden zegt: een opvoedend gesprek heeft ongetwijfeld als doel om de kinderen zodanig op te voeden dat de samenleving er beter van wordt. In dit opzicht gelooft More dus in de maakbaarheid van de samenleving en daarin verschilt Thomas More van Minority Report.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

**14 maximumscore 4**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het gedrag vanuit de plichtethiek 1
- een uitleg van het gedrag vanuit de gevolgenethiek 1
- een omschrijving van de plichtethiek 1
- een omschrijving van de gevolgenethiek 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Vanuit de plichtethiek kan worden gesteld dat de agenten handelen vanuit de plicht om moorden te voorkomen, want het plegen van moorden is niet universaliseerbaar 1
- Vanuit de gevolgenethiek kan worden gesteld dat het handelen van de agenten en het leed dat toekomstige daders wordt aangedaan ruimschoots opweegt tegen de gunstige gevolgen: er zal geen moord meer bestaan, waardoor het geluk in de samenleving toeneemt 1
- De plichtethiek gaat altijd uit van principes en/of plicht ongeacht tot welk resultaat deze afweging leidt 1
- De gevolgenethiek is voorwaardelijk en hanteert voor het beoordelen van de handeling de maximalisering van geluk 1

**15 maximumscore 2**

In een juist antwoord dient de kandidaat aan te geven dat wie in de echte wereld deugdethische principes volgt en de deugden heeft verinnerlijkt, dat hij of zij in het spel zich niet anders zal gedragen.

voorbeeld van een goed antwoord:

Als een persoon deugdethisch handelt, hoeft hij niet iedere keer te beoordelen of zijn handeling wel passend is bij het moment: hij heeft de deugd geïnternaliseerd en handelt dus van nature goed; deze persoon zal in een andere omstandigheid niet een andere persoonlijkheid tonen in zijn handelen: er zal dus geen verschil zijn tussen het handelen in de echte wereld en het handelen in de wereld van Second Life.

## 5 Inzenden scores

---

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste 10 kandidaten per school in het programma WOLF.

Zend de gegevens uiterlijk op 3 juni naar Cito.

## 6 Bronvermeldingen

---

foto 1	Gadgetzon.nl
tekst 1	Haraway, Een Cyborg Manifest, 1991
foto 2	<a href="http://www.avland.co.uk/sony/ers7/ers-7.htm">www.avland.co.uk/sony/ers7/ers-7.htm</a>
tekst 2	Interview met David Levy in Vrij Nederland, 20 oktober 2007
tekst 3	Karl Marx en Friedrich Engels, Het Communistisch Manifest
tekst 4	Thomas More, Utopia